

УДК 159.9.07

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.22>**А. І. Уханова**кандидат психологічних наук,
доцент кафедри клінічної психології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ТА СУБ'ЄКТИВНОЇ САМОТНОСТІ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Ця стаття уявляє собою емпіричне дослідження, яке було проведено для виявлення рівня об'єктивної та суб'єктивної самотності в підлітків та фізіологічних, внутрішньосімейних чинників, а також чинників, що пов'язані зі стосунками з однолітками, які провокують самотність у старших школярів. Загальна вибірка дослідження становила 589 чоловік. Дослідження проводилося в 10 середніх навчальних закладах міста Одеси. Були охоплені навчальні заклади різних типів: загальноосвітні школи (ЗОШ), гімназія, ліцей, коледж і школа-інтернат. Середній вік респондентів склав 14,866 років ($SD = 1,107$ років). Аналіз літератури показав, що на даний момент недостатньо даних стосовно рівня самотності українських підлітків, а також чинників, які провокують самотність. Таким чином, метою дослідження було виявлення рівня об'єктивної та суб'єктивної самотності в підлітків та фізіологічних, внутрішньосімейних чинників, а також чинників, пов'язаних зі стосунками з однолітками, які провокують самотність. Концептуалізовано поняття об'єктивної самотності і суб'єктивної самотності, а також виявлено тісний взаємозв'язок між ними. Проаналізувавши ієрархічну модель об'єктивної самотності, ми встановили, що на фізіологічному рівні найбільш схильні до об'єктивної самотності дівчата, на внутрішньосімейному рівні – підлітки, які відчувають дефіцит батьківської залученості, на рівні стосунків з однолітками – діти, що схильні до психологічного булінгу та відчувають емоційні труднощі у спілкуванні. Також у результаті дослідження учнів середніх шкіл міста Одеси нами було проаналізовано ієрархічну модель суб'єктивної самотності та виявлено, що на фізіологічному рівні гендерних відмінностей не спостерігається, на внутрішньосімейному рівні найбільш схильні до цього виду самотності також підлітки, які відчувають дефіцит батьківської залученості, а на рівні стосунків з однолітками – діти, які відчувають емоційні труднощі у спілкуванні з ними. Результати цього дослідження можуть бути використані в педагогічній та психологічній практиці для попередження проблем психічного здоров'я підлітків.

Ключові слова: підлітки, самотність, однолітки, батьківська залученість, старші школярі.

Постановка проблеми. Підлітковий вік – це час активного формування світогляду, інтересів, системи ціннісних уявлень, розвитку рефлексії, зміни самооцінки та формування відчуття дорослості [1, с. 315]. Е. Вроно зазначає, що підліток часто переживає проблеми трьох «Н»: нездоланність труднощів, нескінченність нещастя і непереносимість туги і самотності [2, с. 73; 3, с. 15]. У цей час найбільшої трансформації зазнає Я-концепція підлітка. Відбувається побудова нового образу Я, на який впливає зовнішнє соціальне оточення підлітка (сім'я, школа, друзі та однолітки). Підліток, намагаючись довести собі та іншим свою самостійність та унікальність, прагне до усамітнення, що допомагає йому в індивідуалізації. Усе вищесказане активно впливає на процес соціалізації індивіда, яка в період кризи проходить дуже складно через зростання соціальної та моральної зрілості та його входження в нову систему відносин. Тому за недостатньої підтримки з боку авторитетних для підлітка людей та референтних груп у нього може виникнути почуття непотрібності і, як наслідок, самотності та відчуження [4, с. 66–68].

У підлітків з'являється ряд екзистенційних переживань: відчуття самотності й відірваності від оточуючих, втрата цілісності світу, невідповідність свого реального Я ідеалам (часто хибним). Крім того, настає час обірвати свою залежність від батьків, сформувані свої погляди і почати здійснювати самостійні вчинки [5, с. 408; 6, с. 55]. А.М. Прихожан також говорив про відчуття самотності підлітка, яке він гостро переживає, часто не довіряючи свої проблеми дорослим. Цей стан може переростати в депресію і, як наслідок, призвести до ризику суїцидальної поведінки [7, с. 150].

Аналіз останніх публікацій. Проблема самотності особистості найбільш активно досліджується з 50-х років ХХ сторіччя в роботах Р.С. Вейса [8, с. 305], С.В. Малишевої [9, с. 63–68], І.С. Кона [10, с. 58; 11, с. 43], О.Б. Долгіної [12, с. 217], І.М. Слободчикова [13, с. 27–34], Е. Фромма [14, с. 104; 15, с. 517], К. Роджерса [16, с. 317], Л. Пепло [17, с. 261–281], О.Н. Кузнєцова [18, с. 203], В.І. Лебедева [18, с. 203], Ю. Швалба [19, с. 209], С.Г. Корчагіної [20, с. 124], Т.Б. Джонсон

[1, с. 302], У.А. Садлер [1, с. 302], К.Э. Мустакас [21, с. 97], Д. Рісмена [22, с. 215], А. Бандури [23, с. 302], Е. Бахадова [24, с. 88–93], Ю. Борисенко [25, с. 3–7], А. Гоголевої [26, с. 143], О. Калиниченко [27, с. 14–18], О. Лактіонової [27, с. 14–18], Железнякова Ю.В. [28, с. 41–46; 29, с. 454–458].

Але за наявності достатньої кількості робіт, присвячених проблемі самотності, проблемі підліткового почуття самотності та його впливу на формування особистості в підлітковому віці приділялась недостатня увага.

Таким чином, **метою дослідження** було виявлення рівня об'єктивної та суб'єктивної самотності в підлітків та фізіологічних, внутрішньосімейних чинників, а також чинників, пов'язаних зі стосунками з однолітками, які провокують самотність.

Організація та методи дослідження. Загальна вибірка дослідження становила 615 осіб. Остаточний обсяг вибірки склав 589 чоловік. Дослідження проводилося в середніх навчальних закладах міста Одеси (всього 10 середніх навчальних закладів). Середній вік респондентів склав 14,866 років ($SD = 1,107$ років). Були охоплені навчальні заклади різних типів: загальноосвітні школи (ЗОШ), гімназія, лицей, коледж і школа-інтернат. Проаналізовано відповіді на питання стосовно об'єктивного і суб'єктивного відчуття самотності та три блока чинників, що, на нашу думку, формують самотність. Основною статистичною процедурою, що дозволяє оцінити внесок досліджуваних чинників у формування самотності, була обрана ієрархічна регресія. Ієрархічна лінійна регресійна модель передбачала, що первинним блоком чинників, що формують самотність, є фізіологічні причини. Далі йде нашарування чинників, пов'язаних із сімейним середовищем, до яких увійшла шкала батьківської залученості (психометрично адаптована для нашого дослідження [30, с. 117]). Третій блок чинників самотності пов'язаний зі стосунками з однолітками, до якого увійшла шкала психологічного та фізичного булінгу (також психометрично адаптована для нашого дослідження [31, с. 85–97]).

Виклад основного матеріалу. На першому етапі проаналізовано відповіді випробовуваних на питання, що стосуються об'єктивного і суб'єктивного відчуття самотності протягом останнього року. Для цих цілей було вивчено ставлення підлітків до тверджень «Зазвичай я перебуваю на самоті. В основному я полишений на самого себе» як до параметру об'єктивної самотності і «Відчуття самотності протягом останніх 12 місяців» – як до параметру суб'єктивної самотності. Під об'єктивною самотністю нами розуміється, що підліток дійсно знаходиться в певній ізоляції від свого внутрішньосімейного і позасімейного оточення. У свою чергу, суб'єктивна самотність – це відчуття підлітка, яке може мати, а може і не мати під собою реальних підстав.

Кількісний аналіз дозволив виділити такі тенденції. На питання про об'єктивну самотність нами були отримані такі дані: ствердно відповіли на це питання 13,7% підлітків, 31,0% респондентів відповіли, що це частково вірно і негативно відповіли на це твердження 55,3% випробовуваних. На питання, що стосується суб'єктивного відчуття самотності протягом останніх 12 місяців, відповіді були такими: ніколи не відчували самотність 20,7% респондентів, рідко і іноді – 36,1% і 27,4% випробовуваних відповідно, часто відчували самотність 14,2% підлітків, і 1,5% опитаних вказали, що завжди відчували самотність протягом останнього року.

Далі нами було проаналізовано взаємозв'язок між ставленням випробовуваних до таких тверджень: «Зазвичай я перебуваю на самоті. В основному я полишений на самого себе» і «Відчуття самотності протягом останніх 12 місяців». Із твердженням «Зазвичай я перебуваю на самоті. В основному я полишений на самого себе» погодилися 1,2% респондентів, які негативно відповіли на запитання про відчуття самотності протягом останнього року, а також 3,5% випробовуваних, які відзначили, що рідко відчували самотність протягом останніх 12 місяців. Негативно на питання про об'єктивну самотність відповіли 2,2% респондентів, які часто відчували самотність протягом останнього року, і 0,2%, відповіли, що завжди відчували це почуття протягом останніх 12 місяців. Нами було проаналізовано і виявлено статистично значущий прямо пропорційний зв'язок між параметром об'єктивної самотності і параметром суб'єктивного відчуття самотності ($d = 0,430$; $p < 0,001$).

У рамках побудови ієрархічної регресійної моделі було проаналізовано фізіологічні причини самотності випробовуваних. До цих чинників було віднесено стать, зріст, вагу, вік випробовуваних, а також наявність хронічних захворювань і отримання серйозної травми або захворювання протягом останніх 6 місяців. Внесок у дисперсію параметра об'єктивної самотності характеризується таким коефіцієнтом детермінації ($R^2 = 0,037$; $R^2_{adj} = 0,014$). Статистично значущий зв'язок було виявлено між параметром об'єктивної самотності і статтю випробовуваних ($\beta = -0,190$; $p < 0,01$). Найчастіше про об'єктивне почуття самотності повідомляли підлітки жіночої статі. Статистично значущих зв'язків між твердженням «Зазвичай я перебуваю на самоті. В основному я полишений на самого себе» і такими параметрами, як зріст ($\beta = -0,047$; $p = 0,617$), вага ($\beta = 0,030$; $p = 0,739$), вік випробовуваних ($\beta = 0,055$; $p = 0,427$), а також наявність хронічних захворювань ($\beta = 0,024$; $p = 0,719$) і отримання серйозної травми або захворювання протягом останніх 6 місяців ($\beta = 0,036$; $p = 0,582$), виявлено не було. У цілому роль фізіологічних чинників досить слабка і найбільшою мірою визначається статтю підлітків.

Внесок у дисперсію параметра суб'єктивної самотності характеризується коефіцієн-

том детермінації ($R^2 = 0,014$; $R^2 \text{ adj} = -0,010$). Зворотно-пропорційний статистично значущий зв'язок встановлено між суб'єктивною самотністю і параметром батьківської залученості ($\beta = -0,223$; $p < 0,001$). У цілому роль фізіологічних причин є досить слабкою і найбільшою мірою визначається параметром батьківської залученості.

Потім нами було вивчено роль чинників самотності, пов'язаних із сімейним середовищем. Як чинники самотності, що пов'язані із сімейним середовищем, нами були проаналізовані відповіді підлітків на такі запитання: проживання з матір'ю; проживання з батьком; кількість братів і сестер; рівень батьківської залученості до життя дітей; труднощі з емоціями, які заважають спілкуванню з домашніми; а також наявність таких стресових подій протягом останніх 6 місяців, як хвороба члена сім'ї, поява нового члена сім'ї, проблеми з батьками, розлучення батьків, смерть члена сім'ї.

Внесок у дисперсію параметра об'єктивної самотності характеризується таким коефіцієнтом детермінації: ($R^2 = 0,124$; $R^2 \text{ adj} = 0,060$). Модель статистично значуще покращилася ($\Delta R^2 = 0,087$; $p < 0,05$). Виявлено статистично значущий зв'язок між параметром об'єктивної самотності і статтю випробовуваних ($\beta = -0,148$; $p < 0,05$). Найчастіше про об'єктивну самотність говорили дівчата. Статистично значущий зв'язок було виявлено між параметром об'єктивної самотності і такими чинниками сімейного середовища, як батьківська залученість ($\beta = -0,175$; $p < 0,01$) і проблеми з батьками протягом останніх 6 місяців ($\beta = -0,157$; $p < 0,05$). Найчастіше про об'єктивну самотність говорили підлітки з низьким рівнем участі батьків у їхньому житті, а також ті випробовувані, які ствердно відповідали на питання про проблеми з батьками протягом останнього півроку.

Статистично значущих взаємозв'язків між параметром об'єктивної самотності і такими фізіологічними параметрами випробовуваних, як зріст ($\beta = -0,048$; $p = 0,610$), вага ($\beta = 0,045$; $p = 0,619$), вік випробовуваних ($\beta = 0,004$; $p = 0,949$), а також наявність хронічних захворювань ($\beta = 0,050$; $p = 0,440$) і отримання серйозної травми або захворювання протягом останніх 6 місяців ($\beta = 0,052$; $p = 0,448$), нами встановлено не було.

Між параметром об'єктивної самотності і такими чинниками, пов'язаними із сімейним середовищем, як проживання з матір'ю ($\beta = -0,053$; $p = 0,410$); проживання з батьком ($\beta = 0,057$; $p = 0,374$); кількість братів ($\beta = -0,028$; $p = 0,652$) і сестер ($\beta = -0,114$; $p = 0,823$); труднощі з емоціями, які заважають спілкуванню з домашніми ($\beta = 0,010$; $p = 0,885$); а також наявність таких стресових подій протягом останніх 6 місяців, як хвороба члена родини ($\beta = 0,056$; $p = 0,402$), поява нового члена сім'ї ($\beta = -0,090$; $p = 0,172$), розлучення батьків ($\beta = 0,087$; $p = 0,196$) і смерть члена сім'ї ($\beta = 0,008$; $p = 0,897$) – статистично значущих зв'язків також виявлено не було. Отже, чинники

сімейного середовища значно поліпшили модель, що пояснює об'єктивну самотність підлітків, і найбільш визначальним чинником виступила батьківська залученість.

Внесок у дисперсію параметра суб'єктивної самотності характеризується такими коефіцієнтами детермінації: ($R^2 = 0,137$; $R^2 \text{ adj} = 0,074$). Модель статистично значно покращилася ($\Delta R^2 = 0,122$; $p = 0,001$). Зворотно-пропорційний статистично значущий зв'язок встановлено було між суб'єктивною самотністю і параметром батьківської залученості ($\beta = -0,213$; $p < 0,01$). Таким чином, чинники сімейного середовища значно поліпшили модель, що пояснює об'єктивну самотність підлітків, і визначальним чинником виступала батьківська залученість. Вагомий вплив батьківської залученості на психічне здоров'я підлітків вивчався нами й у попередніх дослідженнях [32, с. 183–193].

Надалі нами було вивчено роль чинників самотності, пов'язаних зі стосунками з однолітками. Як чинники самотності, пов'язані зі стосунками з однолітками, нами були розглянуті такі: психологічний булінг; фізичний булінг; кількість близьких друзів; труднощі з емоціями, які перешкоджають спілкуванню з друзями; а також наявність таких стресових подій протягом останніх 6 місяців, як серйозна сварка з близьким другом і смерть близького друга; а також твердження «Протягом останніх 2 тижнів більшість учнів були добрими і послужливими», «У мене є один або кілька близьких друзів», «В основному мої ровесники добре до мене ставляться», «Інші учні або старші хлопці дражнять і залякують мене».

Внесок у дисперсію параметра об'єктивної самотності характеризується такими коефіцієнтами детермінації: ($R^2 = 0,201$; $R^2 \text{ adj} = 0,105$). Модель статистично значимо покращилася ($\Delta R^2 = 0,077$; $p < 0,05$). Статистично значущі зв'язки зберігалися між параметром об'єктивної самотності і статтю випробовуваних ($\beta = -0,172$; $p < 0,05$). Найчастіше про об'єктивне почуття самотності повідомляли підлітки жіночої статі. Статистично значущий зв'язок також було виявлено між параметром об'єктивної самотності і таким чинником сімейного середовища, як батьківська залученість ($\beta = -0,156$; $p < 0,05$). Найчастіше про об'єктивну самотність говорили підлітки з низьким рівнем участі батьків у їхньому житті.

Прямо пропорційні статистично значущі зв'язки встановлено було між об'єктивною самотністю і психологічним булінгом ($\beta = 0,169$; $p < 0,05$), а також таким чинником, пов'язаним зі стосунками з однолітками, як труднощі з емоціями, які перешкоджають спілкуванню з друзями ($\beta = 0,144$; $p < 0,05$). Це означає, що частіше від самотності страждали ті підлітки, які були схильні до психологічного булінгу і зазнавали труднощів у спілкуванні з однолітками. Аналогічні результати демонструють дослідження, проведені серед американської

молоді: ті, кого ображають, зазнають труднощів під час формування дружніх відносин, а також почуття самотності [33, с. 2094–2100].

Статистично значущих зв'язків між такими фізіологічними чинниками, як зріст, вага, вік випробовуваних, а також наявністю хронічних захворювань і отриманням серйозної травми або захворювання протягом останніх 6 місяців і параметром об'єктивної самотності, виявлено не було.

У результаті аналізу взаємозв'язків об'єктивної самотності з такими параметрами, пов'язаними із сімейним середовищем, як: проживання з матір'ю ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$); проживання з батьком ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$); кількість братів і сестер ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$); труднощі з емоціями, які заважають спілкуванню з домашніми ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$); а також наявність таких стресових подій протягом останніх 6 місяців, як хвороба члена родини ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$), поява нового члена сім'ї ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$), проблеми з батьками ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$), розлучення батьків ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$), смерть члена сім'ї ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$) – статистично значущі зв'язки не встановлені.

Стосовно таких чинників самотності, пов'язаних зі стосунками з однолітками, як фізичний булінг ($\beta = -0,023$; $p = 0,754$); кількість близьких друзів ($\beta = -0,060$; $p = 0,459$); а також наявність таких стресових подій протягом останніх 6 місяців, як серйозна сварка з близьким другом ($\beta = -0,020$; $p = 0,774$) і смерть близького друга ($\beta = -0,041$; $p = 0,517$); а також твердженнями «Протягом останніх 2 тижнів більшість учнів були добрими і послужливими» ($\beta = -0,015$; $p = 0,827$), «У мене є один або кілька близьких друзів» ($\beta = -0,077$; $p = 0,220$), «В основному мої ровесники добре до мене ставляться» ($\beta = -0,027$; $p = 0,695$), «Інші учні або старші хлопці дратують і залякують мене» ($\beta = 0,124$; $p = 0,083$) і параметром об'єктивної самотності виявлено не було.

Отже, чинники самотності, пов'язані зі стосунками з однолітками, поліпшили модель, що пояснює об'єктивну самотність підлітків. Однак це поліпшення пов'язане зі всією сукупністю чинників, а не з якимось певним. В. Б'ютрон також вважає, що велику роль у підлітковому стресі відіграють міжособистісні стосунки, причому медіатором між міжособистісним стресом і суїцидальними думками є внутрішні відчуття підлітків, зокрема почуття покинутості, самотності і «тягаря для оточуючих» [34, с. 143–149].

Внесок у дисперсію параметра суб'єктивної самотності характеризується такими коефіцієнтами детермінації: ($R^2 = 0,232$; $R^2 \text{ adj} = 0,140$) Модель статистично значимо покращилася, R^2 суттєво змінився ($\Delta R^2 = 0,095$; $p = 0,003$). Прямо пропорційний статистично значущий зв'язок було встановлено між суб'єктивною самотністю і труднощами з емоціями, що перешкоджають спілкуванню з друзями ($\beta = 0,209$; $p < 0,001$).

Таким чином, чинники самотності, пов'язані зі стосунками з однолітками, поліпшили модель, що пояснює суб'єктивну самотність підлітків, і визначальним чинником виступили труднощі з емоціями, що перешкоджають спілкуванню з друзями. Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямі є вивчення інших чинників, які можуть впливати на параметри суб'єктивної та об'єктивної самотності старших школярів.

Висновки. Отже, в ході дослідження, нами були концептуалізовані поняття об'єктивної самотності і суб'єктивної самотності, які є досить тісно взаємопов'язаними. Проаналізувавши ієрархічну модель об'єктивної самотності, ми показали, що на фізіологічному рівні найбільш схильні до самотності дівчата, на внутрішньосімейному рівні – підлітки, які відчувають дефіцит батьківської залученості, і на рівні стосунків з однолітками – діти, що схильні до психологічного булінгу та відчувають емоційні труднощі у спілкуванні. Проаналізувавши ієрархічну модель суб'єктивної самотності, довели, що на фізіологічному рівні гендерних відмінностей не спостерігається, на внутрішньосімейному рівні найбільш схильні до цього виду самотності також підлітки, які відчувають дефіцит батьківської залученості, і на рівні стосунків з однолітками – діти, які відчувають емоційні труднощі у спілкуванні з ними.

Література:

1. Садлер У.А., Джонсон Т.Б. От одиночества к аномии. Лабиринты одиночества / под ред. Н.Е. Покровского. Москва : Прогресс, 1989. 524 с.
2. Вроно Е.М. К вопросу о диагностике суицидального поведения при различных вариантах депрессий у детей и подростков. Научные и организационные проблемы суицидологии. Москва, 1983. С. 80–89.
3. Вроно Е.М. Предотвращение самоубийства. Руководство для подростков. Москва, 2001. 40 с.
4. Миронец М.Г. Психологічні особливості переживання самотності в підлітковому віці. *Наука і освіта*. 2013. № 1-2. С. 66–68.
5. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. Учебник для студентов ВУЗов, Academia, 2006. 608 с.
6. Ярцев Д.В. Особенности социализации современного подростка. *Питання психології*. 1999. № 6. 55 с.
7. Прихожан А.М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст. 2-е изд. Серия «Детскому психологу» Санкт-Петербург : Питер, 2009. 192 с.
8. Вейс Р.С. «Вопросы изучения одиночества». Сб. статей «Лабиринты одиночества». Москва : Прогресс, 1989. 450 с.
9. Малышева С.В. Особенности чувства одиночества у подростков. *Вестник МГУ. С. 14. Психология*. 2001. № 3. С. 63–68.
10. Кон И.С. Психология ранней юности. Москва : Просвещение, 1989. 256 с.

11. Кон И.С. Психология юношеского возраста. Москва : Просвещение, 1979. 90 с.
12. Долгинова О.Б. Изучение одиночества как психологического феномена. *Практическая психология*. 2000. № 4. 230 с.
13. Слободчиков И.М. Современные исследования переживания одиночества. *Психологическая наука и образование*. 2007. № 3. С. 27–34.
14. Фромм Э. Бегство от свободы. АСТ, 2017. 288 с.
15. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. АСТ, 2019. 736 с.
16. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становления человека. Москва : Дайджест, 1994. 342 с.
17. Пепло Л., Мицелии М., Морали Б. Одиночество и самооценка. *Самосознание и защитные механизмы личности*. Самара : «Бахрах». 2003. С. 261–281.
18. Кузнецов О.Н., Лебедев В.И. Психология и психопатология одиночества. Москва : Медицина, 1972. 337 с.
19. Швалб Ю.М., Данчива О.В. Одиночество: Соц. психол. пробл.: научно популярная литература. Київ : Україна, 1991. 270 с.
20. Корчагина С.Г. Психология одиночества : учебное пособие. Москва : Московский психолого-социальный институт, 2008. 228 с.
21. Moustakas С.Е. Loneliness. New York : Prentice-Hall. 1961. 104 p.
22. Risman D., Denney R., Glazer N. The lonely crowd. New Haven : Yale University Press, 1950. 386 p.
23. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. Москва : Эксмо пресс, 2000. 510 с.
24. Бахадова Е.В. Неблагополучная семья как фактор формирования девиантного поведения детей. *Вопросы психологии*. 2009. № 1. С. 88–93.
25. Борисенко Ю.В. Психология отцовства. *Журнал практической психологии*. 2007. № 1. С. 3–7.
26. Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика. Москва : МОДЭК, 2003. 211 с.
27. Калиниченко О.А., Лактионов А.Н. О деформации ценностных ориентаций подростка-наркомана. *Вестник Харьковского университета*. 1990. № 344. С. 14–18.
28. Железнякова Ю.В. Вплив суб'єктивного почуття самотності на формування адиктивної поведінки підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2014. № 1(5). С. 41–46.
29. Железнякова Ю.В. Розробка програми психологічної корекції суб'єктивного почуття самотності як чинника адиктивної молодших підлітків. *Молодий вчений*. 2016. № 4(31). С. 454–458.
30. Уханова А.І. Детермінанти психічного здоров'я старших школярів : дис. канд. псих. наук : 19.00.04 ; Харків. мед. акад. післядиплом. освіти. 2018. 263 с.
31. Ukhanova A.I. Modeling parental participation of influence of stress events on mental health of senior schoolchildren. *Science of Europe*. 2017. V. 1, 13(13). P. 85–97.
32. Ukhanova A.I. Parental involvement moderates the interrelationship between stressful events and adolescents' mental health. *J. appl. Health sci*. 2017. V. 3(2). P. 183–193.
33. Nansel T.R. et al. Bullying behaviors among US youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA*. 2001. V. 285 (16). P. 2094–2100.
34. Buitron V., Hill R.M., Pettit J.W. et al. Interpersonal stress and suicidal ideation in adolescence: An indirect association through perceived burdensomeness toward others. *Journal of Affective Disorders*. 2016. V. 190. P. 143–149.

Ukhanova A. I. The concept of objective and subjective loneliness and factors of its formation in adolescence

This article is an empirical study that was conducted to study the level of adolescents' objective and subjective loneliness and physiological, inter-familial factors, as well as factors related to peer relationships, that provoke loneliness of high school students. 589 students were observed. The study was conducted in secondary schools in the city of Odessa (of 10 secondary schools). Were covered different types of schools: public schools, gymnasium, lyceum, college and boarding school. The average age of respondents was 14,866 years (SD = 1,107 years). Analysis of the literature showed that the problem of loneliness of Ukrainian adolescents, as well as factors that provoke loneliness, is still not fully explored in Ukraine. The purpose of this paper was to study the level of adolescents' objective and subjective loneliness and physiological, inter-familial, as well as factors related to peer relationships, that provoke loneliness. The concept of objective loneliness and subjective loneliness was conceptualized and close relationships were revealed between them. Having analyzed the hierarchical model of objective loneliness it was discovered that at the physiological level, the most vulnerable to the objective loneliness are girls, at the intra-familial level – are adolescents with low parental involvement, and at the level of peer relationships, children are prone to psychological bullying and students experiencing emotional difficulties in communication. Also, as a result of a study of students of secondary schools in the city of Odessa, we have analyzed the hierarchical model of subjective loneliness and found that at the physiological level gender differences were not observed, at the intra-familial level, the most susceptible to this type of loneliness are also adolescents with low parental involvement, and at the level of peer relationships – are children who have emotional difficulties in dealing with others. The results of this study can be used in educational and psychological practice for the prevention of adolescents' mental health problems.

Key words: adolescents, loneliness, peers, parental involvement, older students.